

Bednarczuk Leszek, *Starożytne języki Bałkanów*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1984, t. 1, s. 21–38.

<https://doi.org/10.14746/bp.1984.1.2>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/55672>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

STAROŻYTNE JĘZYKI BAŁKANÓW

LESZEK BEDNARCZUK

UWAGI WSTĘPNE

Wszystkie z wyjątkiem greki i albańskiego autochtoniczne języki Bałkanów wyszły z użycia pod koniec epoki antycznej i nie pozostawiły po sobie prawie żadnych zabytków pisanych. Głównym źródłem informacji jest onomastyka, glosy, pewne wskazówki pisarzy antycznych oraz komponent przedromański w języku rumuńskim. Uchodzi jednak za rzecz wysoce prawdopodobną, choć ostatecznie nie udowodnioną, że dobrze udokumentowane języki: mesapijski w Italii i frygijski w Azji Mniejszej wywodzą się z tego właśnie regionu; dlatego uwzględnione zostaną w niniejszym omówieniu.

Dla właściwych indoeuropejskich języków Bałkanów doby antycznej ustalić można jedynie w przybliżeniu pewne osobliwości fonetyczne, słownikowe oraz ogólne cechy systemu nazewniczego. Starszym i bogatszym materiałem dysponujemy dla obszarów przylegających bezpośrednio do Grecji i wybrzeży morskich. Najstarsze nazwy pojawiają się już w tekstach mykeńskich (XIV - XII w. p.n.e.) i u Homera. Większość pochodzi z epoki hellenistycznej i rzymskiej, niektóre zostały dopiero poświadczone we współczesnej hydronimii Bałkanów. Ogromna ich większość nie została przekonywająco zinterpretowana, co zmusza do bardzo ostrożnego traktowania wyników opartych na nich prac, których autorzy dochodzą często do zupełnie odmiennych wniosków.

Z tych względów w niniejszym opracowaniu ograniczono się w zasadzie do materiału stosunkowo pewnego, jaki stanowią (obok nielicznych glos w źródłach antycznych) *appellativa toponomastyczne* potwierdzone przez: język albański, kalki we współczesnych językach bałkańskich i realia fizjograficzne. Słabą stroną takiego ujęcia jest ograniczony zasób poddanego interpretacji materiału (z kilku tysięcy nazw miejscowych i osobowych wybrano kilkadziesiąt). Tym tłumaczy się brak odpowiedzi na niektóre ważne pytania i uboga dokumentacja, ale stosunkowo pewne wnioski, pozwalające stworzyć koncepcję ogólną. Ta z kolei może ułatwić interpretację materiału

niepewnego. Zaproponowane niżej ujęcie nie może być uważane za ostateczne, jest to tylko kolejna próba syntezy z szerszym uwzględnieniem danych gramatyki porównawczej i dialektologii indoeuropejskiej.

JĘZYK MESAPIJSKI

Nazwa Μεσάπιοι//*Messapi* odnosiła się pierwotnie tylko do mieszkańców wybrzeża adriatyckiego Półwyspu Salentyńskiego, którego część północno-zachodnią zamieszkiwali *Peucetii*, *Daurii* i *Poediculi*. Według autorów antycznych (Pliniusz, Festus) wszystkie te ludy przybyły z Dalmacji. Do opinii tej skłania się dziś większość badaczy.

W języku mesapijskim powstało między VI a I wiekiem p.n.e. około 350 napisów w odmianie lakońsko-tarentyjskiej alfabetu greckiego; są też ślady wpływu jońskiego, może też pisma etruskiego (mieszanie spółgłosek dźwięcznych z bezdźwięcznymi, brak litery *u*). Osobliwością pisowni mesapijskiej jest oznaczanie iloczasu przez podwajanie samogłoski, często rozdzielanej przez *h*. W oparciu o dane paleograficzne wyróżniamy (za C. de Simone, 1964) napisy: archaiczne (jeden z końca VI w. i ok. 50 z V w.), klasyczne (ok. 50 z IV w.), hellenistyczno-rzymskie (ok. 90 z III - II w.) i republikańskie (ok. 40 z II - I w. p.n.e.); pozostałe nie posiadają pewnej chronologii (ok. 70) lub zostały zachowane w ułamkach (ok. 40).

Większość inskrypcji jest krótka i zawiera formuły onomastyczne; kilka ma charakter dedykacyjny, wotywny lub pamiątkowy. Interpretacja nasuwa poważne trudności. Bilingwów w zasadzie brak. Poza inskrypcjami zachowało się kilkanaście glos w źródłach antycznych, kilka nazw we współczesnych dialektach włoskich oraz materiał toponomastyczny.

FONETYKA

Samogłoski

1) Indoeuropejskie *ō* przechodzi w *a*, np. *tabara* 'kapłanka' $\leq$ **tō-bhōrā* 'przynosząca', *hadive* 'postawił' $\leq$ **sōd-eiō-*, końcówka nom. sg. tem. na -*o-* : -*as*, acc. -*an*, itd. Po spółgłosce labialnej i labiowelarnej zachowuje się *o*, np. *kos* 'kto (kolwiek)' $\leq$ **kʷos*; grupa *io* po spółgłosce daje *e*, np. imiona *Dazes*, *Bla9es*, ale *Moldahias* (po samogłosce).

2) Na rozwój indoeuropejskiego *u* brak pewnych przykładów; krótkie *ū* przeszło prawdopodobnie w *o* (dawne *ō* dało *ǣ*), por. nom.sg.tem. na -*u-*: *Etos*, *Morkos*, gen. sg. *Morqorihi* wobec łac. *Mercurius*.

3) Długie *ē* (jak na obszarze Bałkanów) daje *ā*, por. *ma* 'oby nie' = gr. μή (w dialekcie Elidy μα). Nowe *ē* powstało z dyftongu długie *ēy*, np. nom. sg. tem. na -*ēy-* : -*ehes*; po *jocie* daje ono następnie *i* (? długie *ī*), por. *Zis* 'Zeus' $\leq$ **dīēys* 'bóg'.

4) Dyftong krótkie *ěy* przechodzi najpierw jak w italskim w *oy*, a następnie (zmiana *ō* w *ǣ*) w *ay*, które już w najstarszych napisach jest oznaczane przez *ao*, a od III w. przez *o* (! długie *ō*), np. *kl(a)ohi* 'oby wysłuchał' $\leq$ **kleysit*, *ǵ(a)otoras* 'opiekun' = lac. *tutor* $\leq$ **teytōr*. Zachowuje się natomiast *ey*, *ay* w nazwach miejscowych innych części Apulii, np. *Peucetii*, *Daurii*, hydronim *Aufidius*. Są też przykłady, paralelnej z albańskim, zmiany *ay* w *a*, np. glosa βαυρία//βάρις 'dom', imię *Barreiniki*, toponim *Barium*, *Baris*; *atavetes* = ? gr. αὐτότες 'równoległy'; toponim Βαῦστα//Basta (dzis. *Vaste*).

5) Zachowany do IV w. dyftong *eĭ*, np. *veinan* 'swoj' (acc. sg.), później bywa zapisywany przez *i*, np. *D(e)vana*, *K(e)jilias*. Przy czym dwuznak *ei* może oznaczać też *i* lub *e*, np. *eipeigraves* [epigraves] 'napisał', *heiliihi* (gen. sg.) obok *bilia* 'córnka'.

6) Wskutek zmiany *ō* w *ǣ* dyftong *oi* dał *aĭ* (jak *oy* $\geq$ *ay*), np. *berain* 'oby nieśli' $\leq$ **bheroĭnt*.

Spółgłoski

1) Zniknęły spółgłoski aspirowane i labiowelarne. Śladem labializacji jest zachowanie *o* w *kos* 'kto(kolwiek)' $\leq$ **k^uos*.

2) Z dwu zachowanych przykładów można przypuszczać, że indoeuropejskie palatalne zidentyfikowały się z welarnymi, por. *kl(a)ohi* $\leq$ **kleysit*, imię *Oro(a)-gen(a)s* $\leq$ **ġen-* 'rodzić'. Zachodzi natomiast (jak na obszarze Bałkanów) palatalizacja *t, d*, może też *k, g*, przed *i, ĭ*, np. *Zis* $\leq$ **dĭēys*, glosa *Menzanae* (epitet Jowisza) (!) 'koński' $\leq$ **mend-ĭo-* 'ssać', por. alb. *mëz* 'żrebak'; 3. os. sg. *-ġi* $\leq$ *-ti*, spójnik enklityczny *-ti/-ġi* 'i' $\leq$ **k^ue*.

3) Interwokaliczne *i, y* znikają jak w grece, np. gen. sg. tem. na *-i* : *-eos* $\leq$ *-ei-os*; tem. na *-āy* : *-aos* $\leq$ *-āy-os*. Spółgłoski płynne i nosowe przed *i* ulegają podwojeniu, np. *Plutorrihi*, *Dezinnihi*, *Brigannes*, *Zalles*.

4) Nagłosowe i interwokaliczne *s* jak w grece i częściowo w albańskim daje *h*, np. *hadire* 'postawił' $\leq$ **sodeĭo-*, *hipades* 'ofiarował' $\leq$ **supodhēst*, *kl(a)ohi* 'oby wysłuchał' $\leq$ **kleysit*. Być może istniała też głoska [š], zapisywana przez *χ* jak w alfabetach zachodniogreckich, będąca wariantem kombinatorycznym *s*, głównie przed *t*, np. *Haštorres*, *Daštes*.

Sonanty

Indoeuropejskie *r, l* przeszły, jak się zdaje, w *or, ol*, por. toponim *Sapri-por-tem* $\leq$ **prt-* 'przejście, bród', imię *Moldehias* (gen.) wobec staroind. *mṛdūh*, lac. *mollis*.

Akcent

Redukcje typu *Dazet* nom. sg.//*Daštas* gen., *Bosat*//*Baoštas* zdają się wskazywać na silnie ekspiratoryczny charakter akcentu.

MORFOLOGIA

Nomen

Zachowała się większość tematów indoeuropejskich, a wskutek zmian fonetycznych i innowacji (tematy na dyftong) liczba paradygmatów wzrosła. Poświadczone zostały formy nominatiwu, genetiwu, datiwu, accusatiwu, instrumentalu (pl.) i locatiwu. Tematy na *-a-* reprezentują indoeuropejskie *-ō-*; tematy na *-e-* dawne *-iō-* po spółgłosce; tematy na dyftong powstały zapewne jak w grece z dawnych pierwiastkowych.

Końcówka gen. sg. *-ihi* [*-i*] jest innowacją wspólną z italo-celtyckim. Dativus pl. tem. na *-ā-*: *-ais* znajduje paralełę w grece i italskim; poza tym w datiwie i instrumentalu pl. występują końcówki z *-b-*.

Przymiotnikowe formacje onomastyczne odmieniają się głównie według tematów na *-ia-* i *-e-*.

Z form zaimkowych zachował się tylko acc. sg. *tan* $\leq$ **tom* lub *tām* oraz dat. sg. f. *tai* (o ile nie jest pożyczką grecką). Wspomniane wyżej *veinan* 'swoj' (acc.) znajduje paralełę w germańskim **sveino-* 'ts'.

Verbum

Zachowały się tylko formy trzeciej osoby singularis i pluralis.

Praesens: 3. sg. *hipaka-ḡi*, (*ha*)*zava-ḡi*, *krose-ti*, *kraopa-ti* (znaczenia niepewne); możliwym śladem 1. sg. jest *prada-mi* (?) 'daje'.

Aoryst: 3. sg. *pido* 'dał' $\leq$ **(e)pi-dō-t*, por. stind. *a-dūt* 'ts.'; *hipades* 'ofiarował' $\leq$ **supo-dhē-s-t*. Paralełę w słowiańskim znajduje typ sygnatyczny z przyrostkiem *-ē-*: *eipeigraves* 'napisał' $\leq$ **epigrabh-ē-s-t*.

Perfectum: 3. sg. *hadive* 'postawił' $\leq$ **sod-eiō-* (por. goc. *saljan* 'stawiać') z sufiksem *-u-* jak w łacińskim perfectum na *-v-*.

Optativus: 3. sg. *kl(a)ohi* 'oby wysłuchał' = toch. „A” *klausi* 'ts.' $\leq$ **kleus-i-t* (typ atematyczny); 3. pl. *berain* 'oby nieśli' $\leq$ **bher-oj-nt*.

IMIENNICTWO

Przeważa dwuczłonowa formuła onomastyczna: imię właściwe + patronimicum, później gentilicium. W członie pierwszym występuje zwykle forma podstawowa, np. *Ṯator*, *Blaḡes*, *Bazes*, *Dazet*, *Plator*, a w drugim derywat na *-iō/iā-*: *Ṯaotorres*, *Daḡtas*, *Platoras*, lub genetivus: *Blaḡihi*, *Dazihi*, *Stabo(a)s*. Przy femininach oba imiona stoją w tym samym przypadku, np. *Tabara Damatria*, *Lahona Ṯeotoridda* lub drugi w gen. sg. masc. (patronimicum): *Ṯabara Mocorihi*, *EtṢetoa Sillonas*.

Są też imiona trójczłonowe z postpozycją *-no* (por. lit. *nuõ* 'od'), *theotora Artahiaihi Bennairihi-no*. W imionach żeńskich jako trzeci człon może wystąpić wyraz *bilia* 'córka', np. *Baostas Stinkaletos biliova-no*.

JĘZYK ILIRÓW BAŁKAŃSKICH

Imiona iliryskie występują już w tekstach greckich epoki mykeńskiej, a informacje o ludach zamieszkujących wybrzeże Adriatyku pojawiają się w źródłach od VI w.; Herodot umieszcza Ilirów nad rzeką *Angros* (? = *Margus*, dzis. Morawa serbska), wymieniając też bez lokalizacji Ἰλλυριῶν 'Evetoi, co by wskazywało na sąsiedztwo z Wenetami. W inskrypcji attyckiej z 415/14 r. p.n.e. zanotowano formę ἡλλυριός, a w umowie przeciwko Filipowi Macedońskiemu wymieniony został król Γράβος Ἰλλυριός. Pseudo Skylax (ok. 330 r. p.n.e.) umieszcza Ilirów w Dalmacji między Liburnami a Chaonami. U Plińskiego *Illyrii proprie dicti* występują między rzeką *Drilon* (dzis. Drin w Albanii) a *Naron* (dzis. Neretwa). Z czasem termin *Illyria*, *-icum* rozciąga się na całą prowincję rzymską, sięgającą w czasach Augusta po Sawę, Dunaj i Mezę.

Z zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego nie zachowała się żadna inskrypcja w językach autochtonicznych. Posiadamy jedynie kilkanaście glos, liczne nazwy miejscowe oraz kilkaset imion, przeważnie nieprzejrzystych etymologicznie, ale pozwalających ze względu na zasięg geograficzny wyodrębnić zamieszkałych na północ od rzeki *Titius* (dzis. Krka koło Šibenika) Liburnów, spokrewnionych z italskimi Wenetami, od szeroko pojętych Ilirów, których areal jest również antroponimicznie zróżnicowany. Pod względem językowym stanowi on jednak (w porównaniu z mesapijskim, wenetyjskim i wschodnią częścią Bałkanów) względnie jednolitą całość, którą nazwiemy za W. Cimochowskim (1975) językiem Ilirów bałkańskich. W oparciu o zachowany materiał jesteśmy w stanie ustalić jego pewne osobliwości fonetyczne, repertuar imion oraz pewne cechy strukturalne systemu nazewnictwa.

FONETYKA

Jak się zdaje, w języku iliryskim było pięć samogłosek: *i*, *e*, *a*, *o*, *u*, także w odmiankach długich (o *ē* por. niżej) oraz samogłoska zredukowana oznaczana przez *y*, *u*, *e*. Zachowały się również dyftongi bez wyraźniejszych zmian. Indoeuropejskie spółgłoski labiowelarne zidentyfikowały się z odpowiednimi welarnymi; zniknęła seria aspirowanych, natomiast rozwój palatalnych nie przedstawia się jasno.

Do najważniejszych innowacji fonetycznych języka iliryskiego zaliczyć można:

1) Tendencja do zmiany *ē* w *ā*, jak w pozostałych językach bałkańskich, ale jedynym pewnym przykładem są nazwy *Dalmatia*, *De[al]matae*; *Dalminium*.

itp. od **dhē-l-* 'ssać', por. alb. *del(m)e* 'owca', pajońskie *Dalmana* (dzis. Ovče Pole), mesap. *Dalmaḡoa Dalmaihi* (imię).

2) Wahanie w rozwoju indoeuropejskich *k̥, g̥(h)*, które jak we wschodnio-balkańskim dają *k, g* obok *s, z*, np. toponim *Acumincum* || *Asamo(n)*, *Asanum* ≤ **ak-m-* 'kamień'; top. *Berginio* || *Birziminium*, *Berzumno*, *Burzumno* ≤ **bergh-* 'wyniosły'; imię *Gentius*, *Genthenā*, *Genneus* || *Zanatis* ≤ **gēnā-t-* 'rodzić', itp.

3) Rozwój indoeuropejskich sonantów nie przedstawia się jednolicie: toponim *Nau-portus* ≤ **prt-* znajduje paralełę w mesapijskim i łacinie (*r* ≥ *or*), natomiast top. *Ulcinium*, *Ulcuris*, *Ulcisia* ≤ **ul̥k̥os* 'wilk' przypomina albańskie *ujk*, *ul̥k* 'ts.' (*r* ≥ *ur*).

4) Być może dyftong *eu* przechodził (jak w mesapijskim poprzez *ou*) w *au*, por. *Campiū Raudii* ≤ **reudh-* 'czerwony', *Nau-portus* ≤ **neū-* 'nowy', por. jednak imiona *Teuta*, *Leucius*, etnonim *Peucetii* itp.

5) Na istnienie samogłoski niewyraźnie artykułowanej w sąsiedztwie *r* zdają się wskazywać oboczności w rodzaju *Birziminium* / *Berzumno* / *Burzumno*, imię *Dardas* / Δέρδας; greckiemu Ζεὺς πατήρ odpowiada Δει-πατρο, por. mesap. *Damatu/ira* = gr. Δαμάτηρ.

Ograniczony materiał nie pozwala rozstrzygnąć, czy omówione w punktach 2 - 4 wahania mają charakter chronologiczny, geograficzny czy też wynikają z niewłaściwej interpretacji.

IMIENNICTWO

Jak wspomniano, najstarsze imiona iliryskie zostały poświadczone już w tekstach mykeńskich: *Te-u-to*, *Ne-ri-to*, *A-ma-tu-na*; występują w źródłach greckich z epoki klasycznej i hellenistycznej, większość z nich jednak pochodzi z epoki rzymskiej. Podobnie jak w mesapijskim przeważają imiona niezłożone, niektóre powtarzają się w obu językach, np. *Plator*; mesap. *Dazes Dazo/imas* — ilir. *Dazos*, *Dasu/inius*; *Bosat* — *Busio*, *Buzetius*. Większość gentilicjów została utworzona za pomocą formantu *-iō/-iā-*, *Aplo* — *Aplius*, *Carvus* — *Carvius*, *Plator* — *Platorius*. Zwracają uwagę imiona żeńskie na *-o* (tematy na *-n-*), np. *Platino Platoris Tizi filia*.

GRUPA TRACKO-DACKA

Nazwa Traków (θραῖξ, θεηξ) pojawia się już u Homera. Stanowili oni luźny zespół plemion, zajmujących obszar od Bosforu i Morza Egejskiego (θρακία θάλασσα) po Strymon (dzis. Struma) na zachodzie i Dunaj na północy. Do Traków zaliczają też autorzy greccy mieszkających na północ od Dunaju Getów (Γέται), zajmujących południowo-wschodnią część dzisiejszej Rumunii. Na zachód od nich znajdowali się Dacy (*Daci* — Δάκοι, -αι, -ης), zaliczani językowo do Getów: ὁμογλωττοὶ εἰσὶν οἱ Δάκοι τοῖς Γεταῖς (Strabo, Geogr.

7, 3, 12). Od I wieku n.e. obie nazwy występują wymiennie, z czasem przeważa urzędowa nazwa prowincji — *Dacia*.

Mimo kilku zachowanych inskrypcji (z tego dwie dłuższe, ale mało zrozumiałe), bogatego materiału onomastycznego, kilkudziesięciu glos i pewnej liczby wyrazów przedłacińskich w języku rumuńskim, trudno ustalić czy tracki i dacki były odrębnymi językami. W toponimii widoczne są pewne różnice: trac. *-para*, *-diza*, *-bria* wobec powszechnego w Dacji *-dava*, poświadczonego jednak również na południe od Dunaju. Nie stwierdzono jednak dotychczas w sposób przekonywający żadnych wyraźnych różnic fonetycznych (rzekomo tracka zmiana indoeuropejskich *b*, *d*, *g* w *p*, *t*, *k*, a dawnych *p*, *t*, *k* w *ph*, *th*, *kh* ma wątpliwe oparcie w materiale i zbyt wiele wyjątków) wobec wyraźnych wspólnych innowacji i zbieżności leksykalnych.

Istnieją podstawy do przypuszczenia, że Tracy (pod nazwą Bessów) zachowali swój język do VI wieku n.e. Wskazują na to wzmianki o „klasztorze Bessów” w Konstantynopolu oraz informacja o trzech zakonnicach w klasztorze na Synaju „scientes linguas ...Bessas”.

FONETYKA

Samogłoski

1) Wahania w rozwoju indoeuropejskiego $\delta \geq *o/a$, np. imię *Oroles* = słów. *oroblos* $\leq *or-$ ‘latać’, *Zoltes* $\leq *ghe/ol-$ ‘żółty, złoty, błyszczący’ ale σκάλμη ‘miecz’ $\leq *ske/ol-$ ‘ciąć’, imię *Decebalus* $\leq be/ol-$ ‘silny’; por. też oboczność w imionach Βαστα/ος Βυζαστα/ος, itp.

2) Tendencja do szerokiej wymowy indoeuropejskiego $\bar{e}$, por. wahania typu *-de/ava* $\leq *dh\bar{e}-$ ‘kłaść’, *-se/ara* $\leq (!)*s\bar{e}r-$ ‘płynąć’, *-pe/ara* $\leq *p\bar{e}r-$ ‘brodzić’, hydronim *Nesta/Nastos* (dzis. Mesta), imiona Πα(ι)ζδος — Πῆσος — PAZEA $\leq *r\bar{e}g-$ ‘rządzić, król’, *Zamolxis* (bóg dacki) $\leq *gh(d)\bar{e}m-$ ‘ziemia’, itp.

3) Indoeuropejskie dyftongi nie ulegają w zasadzie zmianom, por. jednak trackie imiona Τιouta, Touta, Totis, dackie *Tut(i)us*, *Tutetus*, *Tutenes*, trac. top. *Tiutiameno* $\leq *teyt-$ ‘lud’: top. dacki *Pecetum* obok Πευκη. Zagadkowe są dwuznaki w *ea*, *oa* w trudnym do zrozumienia napisie trackim z Ezerowa (koło Płowdiw).

Spółgłoski

Do spornych problemów konsonantyzmu trackiego należy obecność serii spółgłosek bezdźwięcznych aspirowanych, np. ρομφαία ‘włócznia’, βρυγχός ‘kithara’, -κενθος (formant onomastyczny). Znaki φ, θ, χ wydają się być raczej (jak to ma miejsce przy frygijskim) osobliwością przekazu greckiego. Aspiracja indoeuropejskich *bh*, *dh*, *gh* zniknęła.

1) Indoeuropejskie $\bar{k}$, $\bar{g}(h)$ dają z reguły *s*, *z*, np. formant onomastyczny *-esp-*, *-es/zb-* $\leq *ek^h\bar{y}os$ ‘koń’, formant toponimiczny *-diza*, *-dizos* $\leq *dei\bar{g}h-$ ‘lepić,

murować'; imię *Diu-zenus* = gr. Διο-γένης, *Zantiala* ≤ **genā-t-* 'rodzić'; Κοζετ-
λας, Κοζαρος, Κοζινθης = ? słow. *koza*, *kozolъ*; top. *Asamus* ≤ **ak-m-* 'ka-
mien'; por. też wyżej *Zoltes*, *Zamolxis*, *PAZEA*. Obok nich spotykamy przy-
kłady zachowania artykulacji tylnojęzykowej, np. imię *Dece-balus* = stind.
daša-bala- 'o sile dziesięciu', toponimy 'Ακμονία ≤ **ak-m-ōn-* 'kamień', *Pece-*
tum, Πεύκη ≤ **peuk-* 'kłuć, drzewo iglaste', 'Αγγορρον (Żelazne Wrota na
Dunaju) ≤ **anǵ-* 'wąski', nazwy miejscowe z *berg-* ≤ **bherǵh-* 'wyniosły';
trac. ἄργιλος 'mysz' ≤ ? **arg-* 'srebrny, jasny' itp.

2) Tendencja do palatalizacji spółgłosek tylnojęzykowych przed samo-
głoską przednią i jotą, która zmienia też *d* w *z*; por. Γερμισερα obok Ζερμισερα,
Ze/armisegetusa ≤ **gʰher-m-* 'gorący'; napis obok rysunku konia MEZENAI =
mesap. *Menzanae*, alb. *mëz* 'żrebak' ≤ **mend-jo-* 'ssać'; por. też niżej βρίζα
'rodzaj zboża' ≤ **urughiā*.

3) W obrębie grup spółgłoskowych na uwagę zasługuje (paralelna z lidyj-
skim, por. *esbedi* 'jazda') zmiana *k*u w *sb*, *sp*, *zb* widoczna w imionach zawiera-
jących leksem *esp*, *asp*, *ezb*, *esb* ≤ **ekʰos* 'koń'. Wynikiem tej samej tendencji
(*ʷ* ≥ *b* w grupie spółgłoskowej, por. też maced. βέδω ≤ **ʷed-* 'woda') może być
zmiana *ur-* ≥ *br-*, glosa βρία πόλις, toponimy *-bria* wobec toch. „A” *ri*, „B”
riye 'gród' ≤ **uriā* oraz βρίζα 'rodzaj zboża'. por. słow. *ržb* 'żyto', niem.
Roggen ≤ **urughiā*.

Jak w językach północnoindoeuropejskich i albańskim grupa *sr* daje
str, por. hydronimy Στῤῥμων (*Struma*), współczesne nazwy w dorzeczu Wardaru
Strumnica, *Stravina* ≤ **srey-* 'płynąć'; Ἰστρος (*Dunaj*) wobec stind. *išrah*
'rwący'.

Sonanty

Zachowane przykłady zdają się wskazywać na rozwój podobny do albań-
skiego, gdzie *r* daje *ur*||*ir*, *ri*, por. trackie toponimy z *burd-* = ? słow. *brūd-nŏ*
'brnę, brodzę'; dackie imię *Bure-bista* = alb. *burrë* 'mężczyzna, mąż' oraz
hydronim Κρίσος (dzis. *Crîș*, którego odnoga nazywa się 'czarny') ≤ **krs-*
'czarny'.

IMIENNICTWO

Mimo pewnych podobieństw leksykalnych imiennictwo tracko-dackie
różni się gruntownie od iliryskiego i mesapijskiego swą dwuczłonową, odzie-
dziczoną z epoki indoeuropejskiej strukturą, por. cytowane *Dece-balus*, *Diu-*
zenus, *Bure-bista* i liczne inne. Jednak interpretacja znaczeniowa nasuwa
poważne trudności. Jak się zdaje, osobliwością języka trackiego były imiona
utworzone od nazw rzek, np. Εβρου-ζελ-μης, Μεστου-ζελμης, z formantem greckim
Στρυμο-δωρος, Στρυμο-γενης. Poświadczone zostały również imiona nie złożone
ze śladami tematów na *-i-*, *-u-*, *-n-*.

JĘZYK MACEDOŃSKI

Etnonim Μακε/ηδών, Μακέτης jest pochodzenia greckiego, por. μήκος (dor. μακος) 'długość', μακεδ(α)νός 'wysmukły'. Epitetem tym Herodot (I, 56) określa Dorów: τὸ Δωρικὸν γένος...οἴκεε ἐν Πίνδῳ μακεδνὸν καλεόμενον, podkreślając związek obu grup etnicznych. Za greckiego pochodzenia uważa się też dynastię macedońską, założoną w początku VII w. przez Perdikkasa.

Sięgający Tesalii i Epiru język macedoński pozostawał pod wpływem języka greckiego, co widoczne jest przede wszystkim w jego słownictwie, którego sposoby adaptacji rzucają pewne światło na strukturę fonetyczną, por. νικάτωρ 'zwycięzca' (forma dorycka); κυνουπέυς 'niedźwiedź' ≤ gr. κνωπέυς; κεβαλή 'głowa' ≤ κεφαλή; ἀορτή 'tornister' ≤ ἀορτήρ 'pendet'; ἀνχαρμον 'pionowe ułożenie łaney' ≤ ἄνα χάρμαν 'do broni'.

Obok tego spotykamy liczne wspólne, odziedziczone innowacje obu języków, np. maced. γαβαλάν 'głowa' — gr. κεφαλή; δάνος 'śmierć' — θάνατος; κοῖος 'liczba' — κοῖω 'dostrzegam'; κοριναῖος 'nieślubny syn' — κόρη 'dziewczyna'; δράμις 'chleb' — δάρατος, itp. Obie grupy wyrazów stanowią większość zachowanego słownictwa macedońskiego (ok. 150 wyrazów).

FONETYKA

Na związek z językiem greckim wskazują następujące cechy:

1) Wokalizacja sonantów za pomocą samogłoski *a*, np. ἀργίπους 'orzeł' = stind. *rjipyah* 'epitet sokoła', awest. *ərəzifya* 'orzeł'.

2) Konsekwentna zmiana *k*, *g(h)* w *k*, *g*, np. ἀκρουνόι 'kamienie graniczne' ≤ **akr*- 'ostry', ἄγημα 'gwardia królewska' ≤ **ag*- 'poruszać, działać', ἀβαρκνῶ (dat.) 'włos' = stind. *barhaḥ* 'pióro'.

3) Ślady zmiany nagłosowego *s*- w *h*-, np. hóφαν (acc.) 'świnia' = łac. *suem* 'ts.', ἄλιη 'dzik' por. łac. *salire* 'futuere'. Przykłady zaniku nagłosowego *u*-. 'Εδεσ(σ)α (dzis. Voden) ≤ **ued*- (por. jednak niżej βέδου); ἰζέλα 'dobry los' wobec słow. *veselъ*.

Nie był jednak macedoński (wbrew opiniom niektórych badaczy) dialektem greckim, czego dowodzi z jednej strony brak typowych innowacji tego języka, z drugiej zaś wyraźne osobliwości języka macedońskiego:

1) Zmiana *a*ḡ w *a* (jak częściowo w albańskim), np. ἄδῃ 'niebo' = gr. αἰθήρ 'eter, niebo'; ἄδαλος 'sadza' = gr. αἰθαλος ≤ **aḡdh*- 'palić'.

2) Przejście *bh*, *dh*, *gh* w *b*, *d*, *g*, por. wyżej γαβαλάν, δάνος, ἄδῃ, ἄδαλος, itp.

3) Zanik wygłosowego *-r*, np. ἄδῃ 'niebo' ≤ **aḡdhēr*, ἄλιη 'dzik' ≤ **salīēr*; zapożyczone z greki ἀορτή 'tornister' ≤ ἀορτήρ, może też βέδου (?) 'powietrze, żywioł' ≤ **uedōr* 'woda'.

4) Zmiana interwokalicznego *s* w *z*, np. ἄλιζα 'biała topola' = słow. *olъza* ≤ **alisā*; ἰζέλα 'dobry los' = słow. *veselъ* 'wesoły'.

5) Mniej pewne są przykłady zmiany indoeuropejskiego *ō* w *a*, por. *ἄξος* 'las' wobec gr. *ὄξύη* 'buk', alb. *ah* 'ts.' $\leq$ **os-k-* 'jesion'; *δάρ-υλλος* 'dąb', *καλαμίν-δαρ* 'platan' $\leq$ **dor(u)-* 'drzewo', (?) *ἄβροῦτες* 'brwi' por. gr. *ὀφρύς* 'ts.', słow. *obrȑvъ*, ale stirl. *abra*.

6) Ślady redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. *δάγκλη* obok *δάγκολος* 'krzywy miecz, sierp'; *κεβ(α)λή* 'głowa'; *κορινναῖος* obok *κύρνος* 'nieślubny syn'.

Z pozostałymi językami Bałkanów, nie licząc zmiany *bh, dh, gh* w *b, d, g*, język macedoński nie wykazuje wyraźniejszych innowacji (paralela z albańską zmianą *až* w *a* oraz *ō* w *a* jest zbyt odległa). Na rozwój spółgłosek labio-welarnych brak pewnych przykładów, por. może *γορπαῖος* 'miesiąc letni' $\leq$ **g^uhor-* 'gorący'; *νίβα* 'śnieg, źródło' jest raczej substytucją gr. *νίφα* 'śnieg' niż kontynuacją indoeuropejskiego *(*s*)*neig^uh-*.

Fleksja

Z braku tekstów nie pewnego o fleksji powiedzieć nie można. Zachowały się jednak niektóre imiona w formie przypadków zależnych: genetivus sg. na *-oi*, por. *Φίλιπποι πόλις* obok *Φιλιπούπολις*. Również na genetivus sg. tem. na *-o-* i *-ā-* wyglądają zapisy na monetach (V w. p.n.e.) typu: *Περδίκκ-α*, *Μαχάτ-α*, *Κρατέυ-α*.

IMIENNICTWO

Większość używanych w Macedonii imion jest bądź czysto grecka, bądź zaadaptowana fonetycznie (*φ, θ, χ* — *β, δ, γ*) do systemu języka macedońskiego, por. *Φίλιππος* $\cong$ *Βίλιππος*; *Φερηνίκη* $\cong$ *Βερηνίκα*; *Φαλακρός* $\cong$ *Βαλακρός*. Do nielicznych imion rodzimych należą *Περδίκκας* por. gr. *πέρδιξ* 'kuropatwa'; *Γαυάνης* por. gr. *χάος*, i kilka innych.

JĘZYK FRYGIJSKI

Według przekazanej przez Herodota tradycji Frygijczycy przybyli do Azji Mniejszej z Macedonii zmieniając nazwę *Βρύγες* na *Φρύγες* (maced. *b* = gr. *φ*). Strabo uważa ich za lud tracki. W źródłach asyryjskich występują pod nazwą *Muški* (por. nazwę prowincji *Μυσία*, *Moesia* w Azji Mniejszej i nad Dunajem oraz *Μυθονία* w Macedonii), która pojawia się w XII w., nie wiadomo jednak odkąd odnosiła się do Frygijczyków i czy wyłącznie do nich. Najstarsze teksty frygijskie pochodzą z czasów króla Midasa (asyr. *Mita* król *Muški*) ok. 725 r. p.n.e. Spisano je w alfabecie bliskim greckiemu. Z VIII - V w. (okres starofrygijski) zachowało się ok. 100 napisów, których interpretacja nasuwa poważne trudności. Z okresu nowofrygijskiego (II - III w. n.e.) posiadamy ponad 100 krótkich napisów w alfabecie greckim. W większości są to różne formuły klątwy, umieszczonej zwykle pod zre-

dagowanym po grecku napisem nagrobkowym. Poza tym zachowało się ok. 30 głos i materiał nazewnictwa. Język frygijski był używany do V wieku n.e., kiedy to biskup ariański Sokrates (urodzony z ojca Gota i matki Frygijki) głosił w nim kazania.

FONETYKA

Samogłoski

Samogłoski krótkie i dyftongi nie ulegały poważniejszym zmianom. Do osobliwości wokalizmu frygijskiego należy:

1) Tendencja do zmiany $\bar{e}$ w $\bar{a}$, np. $\mu\alpha\tau\alpha\rho$ 'matka' $\leq *m\bar{a}t\bar{e}r$, $\alpha\nu\alpha\rho$ = gr. $\alpha\nu\eta\rho$ 'mężczyzna', $\epsilon-\delta\alpha-\epsilon\varsigma$ 'postawił' $\leq *dh\bar{e}$ - 'kłaść', $\gamma\delta\alpha\nu$ 'ziemia' $\leq *gh(d)\bar{e}m$ -. Przykłady zachowania $\bar{e}$ (wpływ grecki?) $\mu\eta\nu$ 'dusza zmarłego' $\leq *m\bar{a}/\bar{e}$ -, $\alpha-\zeta\eta\nu$ 'broda' $\leq (?) *gh\bar{e}n$ - 'zgięcie'; w negacji $\mu\epsilon$ = gr. $\mu\eta$ nastąpiło skrócie: nie.

2) Słabiej udokumentowana została zmiana $\bar{o}$ w $\bar{u}$, np. $\delta\omicron\nu\mu\omicron\varsigma$ 'grób' = gr. $\delta\omicron\nu\mu\omicron\varsigma$ 'kupa, stos'; końcówka $-u$ w 3. sg. imper. $\leq -i\bar{o}d$, gen. pl. tem. na $-o$ - : $-un$ -.

Spółgłoski

1) Podobnie jak w iliryskim i tracko-dackim k , $g(h)$ wykazują wahania k , g obok s , z , np. top. 'Ακμινία $\leq *ak-m$ - 'kamień'; hydronim *Cludrus* $\leq *kel-/klu$ - 'mokry'; imię bóstwa 'Ακρίσοϝ $\leq *akr$ - 'ostry'; γλουρὸς 'złoto' $\leq *ghel$ -, γέλαρος 'siostra męża' $\leq *gholow$ -, γίσσα 'kamień' = ? niem. *Kies* 'żwir', lit. *žie(z)drà* 'ts.'. Przykłady spirantyzacji (większość przed samogłoską przednią!): $\epsilon\zeta\iota\varsigma$ (pro $\epsilon\zeta\iota\varsigma$) 'jeź' $\leq *eghi$ -, $\zeta\acute{\epsilon}λκ\iota\alpha$ 'jarzyna' $\leq *ghel$ - 'zielony'; $\alpha-\zeta\eta\nu$ 'broda' $\leq (?) *gh\bar{e}n$ -, $\zeta\epsilon\nu\acute{\alpha}\nu$ 'źródło' $\leq *ghew$ - 'wylewać'; $\zeta\epsilon\mu\epsilon\lambda\epsilon\nu$ 'sługa' $\leq *gh(d)\bar{e}m$ - 'ziemia' ('człowiek', 'ziemianin'); $\sigma\acute{\upsilon}\kappa\iota\nu(v)\iota\varsigma$ 'rodzaj tańca' por. lit. *šókti* 'skakać', gr. $\kappa\eta\kappa\iota\omega$ 'wytryskam'; $\sigma\epsilon\mu\omicron\nu$ 'temu' = (?) słow. *semu* $\leq *ki-/ke$ -, top. Ασμηνι $\leq *ak-m$ - 'kamień'.

2) Osobliwością języka nowofrygijskiego była, jak się zdaje, tendencja do zmiany l w r (konsekwentnie przeprowadzona w indoiraniańskim, a poświadczona w późnej grece), por. $\mu\alpha\rho\theta\epsilon$ (epitet bogini ziemi) = stind. *prthivī* 'ziemia' $\leq *pl̥t$ - 'płaski'; $\mu\omicron\upsilon\kappa\upsilon\mu\omicron\varsigma$ (?) 'syn' por. osk. *puklum* 'filium'; toponim *Κυδραρα* obok $\Upsilon\delta\rho\alpha\lambda\alpha$. W zasadzie jednak zachowuje się l .

3) Podobnie jak w językach bałkańskich znika seria spółgłosek dźwięcznych aspirowanych i labiowelarnych.

Sonanty

Jak w grece, macedońskim, ormiańskim i anatolijskim wokalizują się za pomocą samogłoski a , np. accusativus sg. tem. na spółgłoskę $-an$ $\leq -\eta$; sufiks $-ma(n)$ - (np. $\kappa\nu\omicron\nu-\mu\alpha(v)$ 'grób') $\leq -m\eta$ -, liczebnik $\theta\iota\delta\alpha$ - 'cztery' $\leq *k^u\epsilon t\bar{r}$ -, por. gr. $\tau\epsilon\tau\alpha$ - 'ts.'

FLEKSJA

Nomen

Rzeczownik, jak w grece, posiada pięć przypadków. Na uwagę zasługują: dativus sg. tem. na *-o-*: *-u* $\leq$ *-ōi*; nie etymologiczne *-n* w datiwie: *-u-n*, *-a-n* oraz w vocatiwie *-e-n*. Pozostałe końcówki jak w grece.

Zaimek posiada formy: *οι* $\leq$ **syoī* 'jemu, (?) jej', *μοι* 'mnie', *μεμ(ε)* 'mię'. Odpowiednikami greckiego rodzajnika są formy od tematu **so-/to-*, np. *ταί/σαι μανκαί* 'temu grobowi', przy czym nom. *σι* i dat. *σεμου(v)* reprezentują raczej indoeuropejskie **ki-/ke-*, por. lit. *šis* 'ten oto', słow. *sb*. W funkcji relativum występuje temat **iō-*: nom. sg. *ιος(κε)* 'kto(kolwiek)' = gr. *ὅςτε* $\leq$ **iōs-ke*; *ιος(vi)* 'ts.'; acc. sg. *ιav*. Temat **k^uo-* został poświadczony w funkcji indefinitum: *αι vi κος* 'jeśli kto(kolwiek)'.

Verbum

Zachowały się głównie formy 3. os. sg. Na oznaczenie 'wyrządzi, uczyni' występują leksemy *(αδ)δα-κ-ετ* $\leq$ **dhē-k-* = gr. *ἐ-θήκα*, łac. *faciō*, oraz *αβ-βερ-ετ* $\leq$ **bher-* 'nieść'. Obie poświadczone zostały również w postaci medialnej *αδδaker-op*, *αββερ-et-op* (bez widocznej różnicy znaczeniowej).

Aoryst: *ε-δα-ες* 'postawił' od **dhē-* 'kłaść', najbliższe formalnie jest hetyckie *daiš* 'ts.'; augment *e-* jak w grece, ormiańskim i indoirañskim.

Perfectum: (?) *δακαρ(εν)* 'uczynili' = łac. *fecerunt*.

Imperativus: 3. sg. *(αδ)ει-του (?)* 'niech będzie' $\leq$ **ei-tōd* 'niech idzie', 3. pl. *(αδ)ει-τ-vou*; od tematu *es-* 'być': *ισ-vou*, *iv-vou*.

Imiesłów bierny: *ετι-τε-τικ-μενος* 'przeklęty', (?) *γε-γρει-μενος* 'nakazany' — formy reduplikowane medialne, najbliższe greckiemu ptc. medii na *-μενος*.

IMIENNICTWO

Język frygijski, podobnie jak pozostałe anatolijskie, przejął system antronimiczny od przedindoeuropejskich mieszkańców Azji Mniejszej. Panują tu formacje dźwiękonaśladowcze, typowe dla języka dzieci, np.:

Αμ(μ)ια(ς), *Απ(π)ας*, *Αττα*, *Βαβα*, *Δαδα(ς)*, *Δουδα*, *Δουδου*, *Μαμ(μ)α*, *Ναδα*, *Novva*, *Tata*, *Tatıs*, itp.

POZOSTAŁE JĘZYKI STAROBAŁKAŃSKIE

Nie ulega wątpliwości, że oprócz omówionych wyżej języków na obszarze Bałkanów używano jeszcze innych. Znamy je jednak tylko z nielicznych nazw. Stosunkowo najwięcej wiadomo o języku Pajonów (*Παίονες*) z północno-zachodniej Macedonii, w którym *ǩ*, *ǧ(h)* zachowują się w postaci *k*, *g*

(np. etnicum *Agriani*es ≤**agr-* 'rola'), zaś krótkie *o* nie ulega zmianie (por. *μόνα(ι)πος*, *μόνος* 'żubr' ≤**mono-* 'kark, grzywa'). Pomiędzy Pajonami a Ilirami umieszcza się Dardanów (*Δάρδανοι*), o których języku poza samą nazwą (powtarzającą się w Azji Mniejszej w pobliżu Troi), spokrewnioną może z alb. *dardhë* 'grusza', gr. *ἄχρηδος* 'ts.', nic pewnego powiedzieć nie można. Z terytorium Panonii na uwagę zasługuje etnonim *᾽Οσεριῶτες* w pobliżu Balatonu, zestawiany ze słow. *jezero*, lit. *ẽžeras*, co by wskazywało na „satemowy” charakter ich języka.

Z obszaru na północ od Dunaju poza Dacją nie znamy nawet nazw pierwotnych mieszkańców (żyjące tam w epoce historycznej ludy celtyckie, germańskie i irańskie były przybyszami). Na związek tych terytoriów z Bałkanami wskazuje przedśłowiańska hydronimia Karpat, por. nazwy:

Boržava, p. d. Cisy, *Borsai*, l. d. Someszu, *Bózsza* (dawne *Borsua*) w dorzeczu Bodrogu wobec dac. *Bersovia* (dzis. *Bîrzava*), l. d. Temeszu; *Czerchawa* w dorzeczu Dniestru, *Cirocha*, l. d. Laborea — dac. *Κρίσος* (dzis. *Crîș*); *Ibr*, w dorzeczu Dniepru — trac. *Ἰβρος* (dzis. *Marica*), *Ibar*, p. d. serbskiej Morawy; *Ipeľ*, l. d. Dunaju na Słowacji — *Apulia*; *Latorica*, l. d. Bodrogu — dac. *Alutus* (dzis. *Olt*), l. d. Dunaju; *Morava* (antyczne *Marus*), l. d. Dunaju, *Mara*(*maros*) l. d. Cisy — dac. *Μαρισ(ος)*, *Marisia*, *Muris*, *Morus* (dzis. *Mureș*), l. d. Cisy, ? *Margus* (dzis. serbska Morawa); *Raba*, p. d. Wisły — *Arrabo(na)* (dzis. *Rába*), p. d. Dunaju koło Győr, dac. *Ῥαβών* (? dzis. *Jiu* lub *Drințea*, l. d. Dunaju); *San*, p. d. Wisły — *Sana* oraz *Savinja* (dawne *Sana*, *Saen*, *Sevn*, *Sowne*, *Sään*) w dorzeczu Sawy; *Sawa*, *Sauka*, p. d. Raby — *Savus*, -o, *Saus* (dzis. *Sava*), p.d. Dunaju; *Seret*, l. d. Dniestru — *Seret* (antyczne *Ἰεράσος*, *Gerasus*), l. d. Dunaju, toponimy *Σέρετος* (Darańania), *Σέρετων* (Dalmacja), etnonim *Seretes* (Panonia).

UGRUPOWANIE STAROŻYTNYCH JĘZYKÓW BAŁKANÓW

Mimo fragmentarycznej dokumentacji między indoeuropejskimi językami Bałkanów doby antycznej obok wielu różnic dają się zauważyć wyraźne podobieństwa. Nie wiadomo jednak, czy mają one charakter genetyczny, czy też są wynikiem wtórnych zbieżności.

1) Najwięcej sporów budzi kwestia rozwoju indoeuropejskich spółgłosek palatalnych. Wszędzie z wyjątkiem macedońskiego i mesapijskiego (dokumentacja niepewna) istnieją przykłady dwojakiego ich traktowania: *k* // *s*, *g* // *z*. Nasunęło to przypuszczenie — wysunięte przez W. Cimochowskiego (1975) dla iliryskiego — że języki te nie należały ani do grupy „satemowej”, ani „kentumowej”, lecz stanowiły wraz z językiem albańskim (który w dzisiejszej swej postaci jest „satemowy”) odrębny zespół. Jednak ograniczony materiał dowodowy, głównie onomastyczny, nie wyklucza możliwości, że jest to wynik wtórnego zmieszania różnych typów.

2) Cechą łączącą wszystkie języki z wyjątkiem macedońskiego i może iliryskiego jest tendencja do zmiany indoeuropejskiego $\bar{e}$ w $\bar{a}$. Zmiana ta musiała zajść również w języku albańskim, gdzie ostatecznym rezultatem jest *o*. Poświadczona została również w dialekcie elejskim języka greckiego. Natomiast zmiana krótkiego $\bar{o}$ w $\bar{a}$ poza mesapijskim i albańskim posiada częściową dokumentację w tracko-dackim i macedońskim.

3) W rozwoju sonantów, o ile można wnosić z zachowanego materiału, zachodziły różnice między frygijskim i macedońskim z jednej strony, gdzie (jak w grece, ormiańskim, anatolijskim) dają *aR*, a pozostałymi językami z drugiej, gdzie mamy przykłady wokalizacji *oR* (mesapijski, (?) iliryski), *uR* (albański, iliryski, tracki), *iR//Ri* (albański, dacki).

4) Innowacją banalną, ale obcą sąsiadującym językom indoeuropejskim w epoce antycznej (z wyjątkiem wenetyjskiego), jest zanik serii spółgłosek aspirowanych i labiowelarnych.

5) Widoczna jest również tendencja do palatalizacji spółgłosek zwartych zębowych przed jotą i tylnojęzykowych (również przed samogłoskami przednimi), co znajduje paralełę w albańskim, grece, ormiańskim, anatolijskim i bałto-słowiańskim.

W zakresie morfologii język frygijski wykazuje wyraźne zbieżności z greką, a mesapijski stanowi ogniwo łączące grekę z italskim.

W systemach imienniczych zachodzą znaczne różnice: frygijski ma wyraźnie małoazjatycki charakter; mesapijsko-iliryski nawiązuje w epoce historycznej do italskiego; dwuczłonowe imiona typu indoeuropejskiego najlepiej zachowały się w tracko-dackim.

Jak z powyższego można wnosić, języki indoeuropejskie Bałkanów nie stanowiły rodziny językowej sensu stricto, a dla wyjaśnienia podobieństw między nimi pociągająca wydaje się hipoteza, że tworzyły one swego rodzaju ligę językową, podobną do obecnej ligi bałkańskiej, którą można by nazwać ligą paleobałkańską. Wyróżnić w jej obrębie można trzy zespoły: 1) frygijsko-macedoński, nawiązujący do greki i ormiańskiego, 2) mesapijsko-iliryski, ciążący do italskiego, 3) tracko-dacki, nie posiadający wyraźnych nawiązań zewnętrznych. Stanowisko języka albańskiego nie przedstawia się na tym tle jasno. Posiada on pewne cechy wspólne z każdą z tych grup (zwłaszcza z 2. i 3.), ale przy dzisiejszym stanie wiedzy do żadnej z nich nie można go definitywnie zaliczyć.

Języki paleobałkańskie wyszły z użycia pod koniec epoki antycznej (III-IV w. n.e.), nieco dłużej zachował się język tracki (VI w.) i dacki, który pozostawił wyraźny wpływ w języku rumuńskim (por. I. Russu, 1970). W niektórych rejonach języki te dotrwały do czasu słowiańskiej kolonizacji Bałkanów, na co zdaje się wskazywać stosunkowo nieliczne kalki toponimiczne (por. maced. *Εδεσ(σ)ος — *Voden*; pajońskie *Dalmana* — *Ovče Pole*; ilir.

Metubarris — *Med'bara*, *Acumincum* — *Slan Kamen*; dac. Ἀζίοπα — *Cernavoda*) przy równoczesnym braku wyraźnych zapożyczeń i wpływu gramatycznego (inaczej V. Georgiev, 1977 s. 253 - 260).

STANOWISKO W RODZINIE INDOEUROPEJSKIEJ

Jak z powyższego przeglądu widać, w stosunku do właściwych języków paleobałkańskich posiadamy tylko fragmentaryczne informacje na temat ich fonetyki i słownictwa, jednak w oparciu o dane języków mesapijskiego i frygijskiego (fleksja), a przede wszystkim albańskiego można podjąć próbę określenia ich stosunku do pozostałych dialektów indoeuropejskich, które wyodrębniły się po rozpadzie prajęzyka III - II tys. p.n.e. Po oderwaniu się grupy anatolijskiej ukształtowały się dwa areale: północny (którego centrum stanowiły bałto-słowiańskie i germańskie) oraz południowy (centrum: greka, indoirañskie). Północ charakteryzuje: 1) tendencja do intentyfikacji *o* z *a* (por. zmianę *ō* w *a* w mesapijskim, albańskim, (?) tracko-dackim, (?) macedońskim); 2) wokalizacja sonantów za pomocą samogłoski wysokiej (por. albańskie *uR//iR*, *Ri*, (?) iliryskie *uR*, tracko-dackie *uR//Ri*) wobec *a* na południu (frygijskie i macedońskie *aR*); 3) zanik śródgłosowego *ə* (albański); 4) zmiana grupy *sr* w *str* (albański, tracko-dacki); 5) końcówki instrumentalu (sg., pl., du.) i datiwu (pl., du.) z podstawowym *-m-* wobec *-bh-* na południu (mesapijskie *-b-*), w albańskim brak przykładów; 6) uproszczenie systemu werbalnego dobrze zachowanego na południu (i w albańskim). Jak z powyższego widać języki bałkańskie zajmują pozycję przejściową między oboma arealami, przy czym albański raczej nawiązuje do północy (zwłaszcza grupy bałto-słowiańskiej: rozszczepienie sonantów, zanik nagłosowego *u-* przed *r*, *l*, liczebniki na *-ti-*, reflexivum w funkcji passivum, zbieżności słownikowe), podobnie tracko-dacki, natomiast macedoński i frygijski wyraźnie należą do południa.

Rozpad wspólnoty indoeuropejskiej przebiegał drogą falową w ten sposób, że najpierw odrywały się dialekty peryferyjne (anatolijski, tocharski, italo-celtyckie, greka, germański), do których nie docierały już wychodzące z centrum innowacje: 1) spirantyzacja spółgłosek palatalnych *k̑*, *g̑(h)*, 2) palatalizacja spółgłosek welarnych przed samogłoską przednią i jotą, 3) przesunięcie artykulacji dawnego *s* do tyłu (*š*, *χ*), 4) zanik serii labiowelarnych *kʷ*, *gʷ(h)*, który objął także niektóre języki peryferyjne. Wszystkie wymienione innowacje grupy centralnej (zwanej „satemową” w przeciwieństwie do peryferyjnej — „kentumowej”) objęły język albański i zostały poświadczone (z wyjątkiem cechy 3., a w mesapijskim i macedońskim także 1.) w językach paleobałkańskich.

Po rozpadzie grupy „satemowej” wchodzące w jej skład języki pozostawały nadal w bliskich kontaktach, tworząc wspólnoty cząstkowe: praindoirańską,

prabalto-słowiańską i (?) paleobałkańską, z którą pozostawał w związku język ormiański, wykazujący pewne podobieństwa do frygijskiego ($\bar{o} \cong u$; samogłoska protetyczna jak w grece; wahanie między końcówkami *activi* i *medii*) oraz albańskiego (dwojakie zastępstwo indoeuropejskich *r*, *l*; podobny rozwój dyftongów i grup spółgłoskowych; tendencja do aglutynacji, struktura zaimka, system rodzajnika).

Pod koniec dialektalnej epoki indoeuropejskiej języki paleobałkańskie zbliżyły się do nowo ukształtowanej grupy południowo-wschodniej (greka, ormiański, indoirański), którą charakteryzowały: 1) tendencja do zmiany nagłosowego *s*- w *h*- (irański, ormiański, greka, macedoński, mesapijski, częściowo albański); 2) augment (indoirański, ormiański, frygijski, greka) i inne innowacje werbalne; 3) negacja prohibitywna **mē* (indoirański, ormiański, frygijski, greka, mesapijski, albański) oraz inne zbieżności fonetyczne, morfologiczne i leksykalne, zwłaszcza ormiańsko-grecko-albańskie.

Powyższe rozważania prowadzą nas do wniosku, że indoeuropejskie języki Bałkanów zajmowały pośrednie stanowisko między arealem północnym a południowym. Dotarły do nich (ale nie zostały przeprowadzone konsekwentnie) innowacje wspólnoty „satemowej”, stanowiły więc jej peryferię. Następnie zbliżyły się do grupy południowo-wschodniej (zwłaszcza frygijski, macedoński i (?) mesapijski), podczas gdy albański i (?) tracko-dacki wykazują również pewne nawiązania do arealu północnego (głównie języków bałto-słowiańskich). Na uwagę zasługują też związki z językiem ormiańskim, który, jak się zdaje, przybył do Azji Mniejszej z Bałkanów.

Wyższa Szkoła Pedagogiczna (Kraków)

BIBLIOGRAFIA

- Alföldi G., 1968, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg (rec. J. Reczek, *Onomastica*, XX, s. 298 - 304).
- Bednarczuk L., 1972, *Zagadnienie przedstowiańskiej hydronimii Karpat*, *Prace Językoznawcze WSP*, III, s. 19 - 30 + mapa.
- Cimochowski W., 1975, *Stanowisko języka Ilirów bałkańskich w indoeuropejskiej rodzinie językowej*, *Lingua Posnaniensis*, XVIII, s. 9 - 28.
- Daicoviciu H., 1969, *Dakowie*, Warszawa.
- Detschev D., 1957, *Die thrakische Sprachreste*, Wien.
- Duridanov I., 1975, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln-Wien.
- Georgiev V., 1977, *Trakite i tehniyat ezik*, Sofija.
- Haas O., 1966, *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, *Linguistique Balkanique*, X.
- Kalléris J., 1954 - 1976, *Les anciens macédoniens*, Athenes, I - II.
- Katičić R., 1976, *Ancient languages of the Balkans*, The Hague, I - II.
- Krahe H., 1955, *Die Sprache der Illyrier*, I: *Die Quellen*, Wiesbaden.
- Mayer A., 1957 - 1959, *Die Sprache der alten Illyrier*, I - II, Wien.

- Milewski T., 1965, *The relation of the Messapic within the Indo-European family*, Symbolae linguisticae in honorem G. Kuryłowicz, Wrocław, s. 204 - 219.
- , 1966, *Ludy starożytnych Bałkanów*, Etnografia Polska, X, s. 95 - 116.
- Neroznak, V., 1978, *Paleobalkanskie jazyki*, Moskva.
- Pisani V., 1964, *Le lingue dell'Italia antica oltre il Latino*², Torino.
- Polomé E., *Illyrian-Thracian-Daco-Mysian*, Cambridge Ancient History, III, 2, r. 20, Cambridge (w druku).
- Russu I., 1969, *Die Sprache der Thrako-Daker*², București.
- , 1970, *Elemente autohtone in limba română*, București.
- Scherer A., 1965, *Fremdsprachlige Personennamen im alten Griechenland*, (w:) Symbolae (...) G. Kuryłowicz, s. 254 - 264.
- Simone de C., 1964, *Die Sprache der Illyrier*, II: *Die messapischen Inschriften*, Wiesbaden, s. 1 - 153.
- Untermann J., 1964, *Die Sprache der Illyrier*, II: *Die messapischen Personennamen*, Wiesbaden, s. 155 - 213.
- Vlahov K., 1976, *Trakijski lični imena*, Sofija 1976.

ANCIENT LANGUAGES OF THE BALKANS

Summary

The indigenous Balkan languages, with the exception of Greek and Albanian disappeared in the end of the ancient epoch and almost no written texts have been preserved. The main source of information about them are onomastics and scanty glosses. It is, however, highly probable that the well attested languages: Messapian in Italy and Phrygian in Asia Minor trace their origin back to the Balkans. As to the remaining languages it is only approximately that certain peculiarities in phonetics, vocabulary and anthroponymy can be found.

Between the ancient Balkan languages (including Albanian) certain similarities have been observed: 1) hesitation in the continuants of IE. k' , $g \geq k$, $g // s$, z (in Albanian they finally resulted in spirants similarly as in the other „satem” languages); 2) tendency to the palatalization of dental (mainly d) stops before j , as well as velar stops before j and front vowels; 3) disappearance of aspiration of voiced and labialization of velar stops; 4) examples of change of IE. $\bar{e}$ into a (excepting Macedonian) and IE. $\bar{o}$ into a (in Messapian and Albanian as a rule, in Thraco-Dacian and (?) Macedonian inconsequently). In anthroponymic systems essential differences arose: the composed personal names are best preserved in Thraco-Dacian; Messapian and Illyrian was connected with Italic; Macedonian was influenced by Greek; the Phrygian onomastics was characteristic of Asia Minor.

As it seems ancient Balkan languages did not constitute a compact group but rather a community similar to the contemporary Balkan „league”. We can distinguish here the following sub-groups: 1) Phrygian-Macedonian, related to Greek and Armenian, 2) Messapian-Illyrian, rather inclined to Italic, 3) Thraco-Dacian, without distinct references. The Albanian language has certain features of each of these sub-groups but it cannot be definitely allotted to any of them.

In the IE. dialectal community the Paleobalkan languages (and Albanian) took an intermediate position between the North and South areas, belonging rather to the central („satem”) group and after its disintegration to the South-East group (with Greek, Armenian and Indo-Iranian).